

XAMSA DOSTONINING YARATILISHI.

Namangan viloyati. Chortoq tumani. Yuksalish MFY. Ravshanlik ko'chasi.

Ona-tili va adabiyoti fani o'qituvchisi

Ortiqova Mohira Habibullayevna

Annotatsiya: Ushbu maqolada Xamsa dostonining yaratilish tarixi, uning ichiga kirgan dostonlar, boshqa xamsanavislarning Xamsa dostonlari haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: Alisher Navoiy, Xamsa dostoni, "Matla' ul-anvor", "Shirin va Xusrav", "Layli va Majnun", "Hasht behisht", "Oyinai Iskandariy".

So'z mulking sultoni Alisher Navoiy ijodining gultoji, shox asari, shakshubxasiz, "Xamsa"dir. O'zbek adabiyotining cho'qqisi, ma'naviyat xazinasiga - Sharq adabiyoti an'analari asosida yaratilgan, besh dostonni jamlagan asar jahon adabiyotining noyob va o'lmas durdonasiga aylangan. Buyuk xamsanavislardan biri Nizomiy Ganjaviy Sharq adabiyotida birinchi bo'lib 1170-1204 yillar oralig'ida "Panj-Ganj" (5 xazina) asrini yaratgan bo'lsa, undan keyin Xusrav Dehlaviy 1299-1302 yillarda "Xamsa", Abdurahmon Jomiy 1481-1483 yillarda "Panj-Ganj" ("Besh xazina") asrini yozdi. Xamsanavislik an'anasi shu tarzda davom etib, 300 nafarga yaqin ijodkorlar "Xamsa" yozganlari tarixdan ma'lum. Navoiyning "Xamsa" asari yaratilganiga bu yil 536 yil to'ldi. Bu durdona asar butun insoniyat, jahon kitoblari va Navoiy ixlosmandlarining eng sevimli xazinasiga aylangan.

"Xamsa" – beshlik 5 ta mustaqil dostonidan iborat bo'lgan yaxlit asar sanalib, har bir doston ma'lum bir mavzu voqealarni atroflicha va keng usulda masnaviy yo'lida yoritib beradi. Sharq adabiyotida bu an'anani buyuk Ozarbayjon shoir Nizomiy Ganjaviy boshlab bergan. Uning "Xamsa" si quyidagi dostonlardan iborat edi:

"Maxzan ul-asror" (1173-1179).

"Xusrav va Shirin" (1180-1181).

"Layli va Majnun" (1188).

“Haft paykar” (1196).

“Iskandarnoma” (1196-1201).

28 yil davomida yozilgan bu 5 doston “Panj ganj” nomi bilan shuhrat topadi.

Oradan 100 yil oʻtgach, asli Shahrizabzlik boʻlgan, mugʻul yagʻmosi davrida Hindistonga borib qolgan Xusrav Dehlaviy Nizomiy ishini davom ettirdi. U 1299-1301-yillarda “Matlaʼ ul-anvor”, “Shirin va Xusrav”, “Layli va Majnun”, “Hasht behisht”, “Oyinai Iskandariy” dostonlarini yaratdi va Sharq adabiyotida xamsachilik anʼanasining paydo boʻlishiga sabab boʻldi. Anʼanaga koʻra, har bir asar “Xamsa” deb atalmogʻi uchun quyidagi xususiyatlarga ega boʻlishi kerak:

beshta dostondan tashkil topishi;

1- doston pand-nasihath ruhidagi taʼlimiy-axloqiy, falsafiy boʻlishi;

3-doston Xusrav va Shirin mojarolariga bagʻishlanishi;

3- doston Layli va Majnun muhabbatini mavzu qilib olishi;

4- doston Bahrom, 5 doston Iskandar haqida boʻlishi shart edi.

Xusrav Dehlaviydan keyin xamsachilik anʼanasini ishqiy-axloqiy, tasavvufiy mavzularda dostonlar yaratgan Eron shoiri Xoju Kirmoniy davom ettirdi. Alisher Navoiyning “Muhokamat ul-lugʻatayn” asarida aytilishicha, uning asari “Xamsai Xoju” deb nomlangan. XV asrga kelib ikki buyuk xamsanavis maydonga chiqdi. Bular Abdurahmon Jomiy va Alisher Navoiylar edi. Abdurahmon Jomiy keyinchalik “Xamsa” sigaya yana ikkita doston qoʻshib, uni “Haft avrang” (“Yotish taxt”) deb ataladi:

“Silsilat uz-zahhob”

(“Oltin silsila”)

“Solomon va Absol”

“Tuhfat ul-ahror”

(“Hurlar tuhfası”)

“Sahat ul-abror”

(“Poklar tasbehi”)

“Yusuf va Zulayho”

“Layli va Majnun”

“Xiradnomai Iskandariy”

Alisher Navoiy “Xamsa”si XV asrdagi xalqimiz ma`naviy taraqqiyotining ko`zgusi bo`lib, unda o`sha davr ijtimoiy turmushi, xalq hayoti, urf-odatlar, din-diyonat, axloq-odob haqidagi qarashlar o`z aksini topgan. Navoiyning “Xamsa” si boshqalardan farqli ravishda turkiy tilda yozildi, nafaqat o`zbek, balki umumturkiy adabiyotning ham yuksak cho`qqisi bo`lib qoldi. Turkiy adabiyotda Qutb va Haydar Xorazmiylar boshlab bergan xamsachilik an`anasi Navoiy ijodida o`z takomilini topdi. Navoiy “Xamsa” sining yaratilishi XV asrda Xuroson eli uchun favqulodda shodumonlik va saodat sifatida qabul qilindi. Abdurahmon Jomiy va Husayn Boyqaroning hayrat va yuksak e`tirofi ushbu haqiqatga dalildir. “Farhod va Shirin” dostoni “Xamsa” ning 2 dostoni bo`lib, unda Navoiyning mukammal inson haqidagi orzu-o`ylari Farhod timsolida o`z ifodasini topgan. Navoiy ishqni inson hayotining mazmun-mohiyati, deb hisoblaydi va ushbu dostonida insoniy ishqning ilohiy ishqqa yetishdagi vositachiligini ko`rsatishga harakat qiladi. Dostondagi har bir ifoda obrazda lavha va timsollarda muayyan umumfalsafiy, ilohiy ma`no bor. Buni shoir doston muqaddimasidayoq qayd etib o`tadi:

Bu rangin sahfa, bilkim, dard bog`i,

Ayon har lolasida ishq dog`i.

ya`ni, maqsad ishq dardini kuylash. Biroq bu oddiy, zaminiy ishq emas, balki ilohiy ishqdir. Farhod esa shu ilohiy ishqqa muhtalo solikdir. “Farhod” so`zining asl ma`nosi yo`lboshchi, demak. Ammo Navoiy bu nomning arab yozuvidagi harflariga ramziy tus berib, u firoq, rashk, hajr, oh, dard dan iborat, deb aytadi. Chunki ilohiy ishq yuragiga olov solgan odamning nasibasi hijron qiynoqlari; u o`zi bilan iloh orasida to`siq bo`lib turgan dunyo va jismdan qutilish iztiroblarini chekishi shart. Hoqon doimiy egaligin, hazin yurgan o`g`lining ko`nglini ko`tarish maqsadida har xil tadbirlar qo`llaydi (tomoshalar uyushtiradi, 4 ta qasr qurdiradi, tabibga ko`rsatadi). Bu orqali Navoiy ilohiy ishq dardida yongan odam bilan “foni dunyo” kishilari o`rtasidagi farqni ko`rsatib bergan. Farhodning o`zligini anglashi uchun zo`r qobiliyat bilan egallagan bilimlari, Qoran va Moniydan o`rgangan hunarlari kifoya qilmaydi. U suluk yo`liga kirib, ma`rifat manzillarini bosib o`tishi lozim. Farhodning hoqon xazinasidagi ko`zguni bilur sandiqdan ololmay Yunoniston safariga Suqrot huzuriga otlanishiga zarurat shundan kelib chiqqan. Farhod avval Sulayho bilan uchrashadi. Sulayho – Farhodning tariqat

yo`lidagi birinchi piri, u Suqrot darajasida komil emas. Oina sehrini ochishga qurbi yetmaydi. Ammo Farhodga Suqrotga borish yo`lini ko`rsata oladi. Sulayho Farhodni yengib o`tishi kerak bo`lgan to`siqlarlar-ajdaho va devdan xabar beradi. Ajdaho-nafs timsoli, dev-saltanat (hokimlik) ramzi. Sulayho ***aks dahoni yengib o`tish uchun samandar yog`ini beradi. U ishq ramzi Farhod badaniga samandar yog`ini surtganda ajdahoning o`ti unga kor qilmaydi. –Ishq otashi nafs o`tishini so`ndiradi, demoqchi Navoiy. Farhod ajdaho zulmidan omon qoldi, devni o`ldirdi. Jamshid jomini qo`lga kiritdi. Jom Farhodning musaffo qalbi ramzidir. Bu Farhodning suluk tadrijida muayyan martabaga erishganidan nishona edi. Demak, Farhodning irfoniy bilimi oshdi, ruhiy olami boyidi, ammo ko`zgu sehrini ochishga bu hali yetarli emas. Shuning uchun tilsimlarga to`la tog` oralig`ida yashovchi Suqrot tomon intiladi. Suqrot yashaydigan tog` oralig`idagi g`orga yaqinlashar ekan, sher va temir paykar-robotga duch keladi. Sher g`azab timsoli, g`azabkorlik podsholarga xos, darveshlarda g`azab bo`lmasligi kerak. Temir paykar-riyo, yolg`on timsoli, ayni paytda dunyo mo`jizalari ramzi. Dunyo mo`jizalariga mahliyo bo`lgan odam ilohga yetolmaydi, chalg`iydi. Farhod sherni ham, temir paykarni ham yengib, Suqrot huzuriga shoshiladi. Suqrot-kamolot cho`qqisini egallagan komil inson. O`zi bir joyda tursa ham, ruhi butun dunyoni kezib chiqqan. Suqrot Farhodga dunyoning tuzilishi, odamzod xilqati va vazifasi, vahdat asrori, fano va baqo, ishq haqiqiy va ishq majoziy xususida gapirib beradi. Farhod Suqrotga borar yo`lda ma`rifatning bir qismi-maqomat manzillarini bosib o`tib, o`zligini va ilohiyotning sehru sinoatini taniy boshladi. Yurtiga qaytib, sehrlil ko`zguda Shirinni, o`zini va boshidan kechirajak voqealarni ko`rgan Farhod chinakam Majnun oshiqqa aylanadi. Endi avvalida yashirin bo`lgan ishq oshkora tus olib, Farhod hol martabasiga ko`tariladi. Dengiz safari, qaroqchilarga qarshi jang, dashtu vodiylarda sargardon kezish, tog` kesib suv chiqarish-bularning hammasi ramziy ma`noda oshiqning majoziy ishq yo`lidagi chekkan ruhiy azoblari, hajr qiynog`i. Asardagi Xisrav timsoli ham ilohiy ishqdan mahrumlik, dunyoviy zulm ramzidir. U Farhodga juda ko`p zulm o`tkazadi. Kuch bilan, aqli donish bilan yengolmasdan makkorlik bilan qo`lga oladi. Tog`lar orasidagi Salosil qo`rg`oniga qamab qo`yadi. Bu tasavvuf *** ma`noda solikning hol maqomidagi ruhiy manzaralaridir. Shirinni ko`rganda o`zini unitishi, zanjirdan ozod

bo`lganda ham Xisravga qarshi chiqmasligi-solikning jismini unuta boshlashi va fanoga yaqinlashuvidan dalolat beradi. Farhod va Shirinning vafot etishi ikki ruhning moddiy dunyo zindonidan qutilib, ilohiy visolga erishuviga ishoradir. Alisher Navoiy so`fiyona g`oyalarni biz aytgandek bayon etib, ketganda, his-hayajon, kechinmalar to`lqinini ifodalovchi asar yuzaga kelmagan bo`lardi. Shoir falsafiy-tasavvufiy ma`noni hayotiy material orqali badiiy talqin qilgan. Adabiyot olamida 13 asrdiki sevgi haqidagi “Layli va Majnun” deb nomlangan dardli va g`amgin mavzuda she`r va doston bitilib kelinadi. Navoiy “Xamsa” sining uchinchi dostoni ana shu sevgi qissasi haqidadir. O`zbek adabiyotida bu mavzuni Navoiy boshlab berdi:

Men turkcha boshlabon hikoyat,
Qildim bu fasonani rivoyat,-deydi shoir.

Navoiy o`z dostonida ruhiyat tasviriga katta e`tibor beradi. Asar voqealarining tun tasviridan boshlanishi, Qaysning beshikdagi nolasidayoq ishqdan xabar borligi, Ka`baga olib borilgan Majnunning xalqa-xalqa ko`z yosh to`kib ishq o`tini ko`paytirishini so`rab yolvorishi Navoiy dostonining ob`ektivligidan dalolat beradi. Navoiy bu dostonda pok muhabbat pokiza insonlar qalbidan joy olishi mumkin, degan g`oyani ilgari surib, “Haqiqat asrorini majoz tariqi bila” ko`ylyaydi. Dostonning mohiyatini majoziy ishqning haqiqiy ishqqa aylanishini obrazlar vositasida ko`rsatib berish tashkil qiladi. Majnun ishq bu borada oliy namuna, chunki u butun vujudi, jonu dili ila Ilohni sevadi. Ayni vaqtda esa shafqat-muruvvati, najib axloqi-yu beqiyos iste`dodi bilan eng go`zal insondir. Majnun zamon va makondan tashqari samoviy ishq ramzi. Dostonda ikki qutb- ishq va ishqsizlik tasviri bobdan bobga rivojlanib boradi. Shoir yangi-yangi g`oyalar, obrazlar kiritib, o`z g`oyalarini ifodalab boradi. Qaysning otasi bir qancha choralar bilan o`g`lini bu yo`ldan qaytarmoqchi bo`ladi (tabiblarga ko`rsatadi, Ka`ba ziyoratiga olib boradi, qo`l-oyog`iga kishan soladi). Bu choralar hech qanday foyda bermagach, Navfal Majnunga ko`mak bermoqchi bo`ladi va Layli qabilasi ustiga qo`shin tortadi. Majnun buni qat`iyan rad etgandan keyin qizini Majnunga nikohlab beradi. Ammo Majnun Layli-Ruhi Mutlaq ishqida yonadi. Layli vafotini eshitgan oshiq bir ilohiy kuch bilan Layli qabilasi tomon yuguradi va vafot etadi. Ishaq qissasi shu tarzda poyoniga yetkaziladi. Umr bo`yi bir-birining vaslida, ishqida kuygan, bu dunyoda bir-birining

diydoriga to`yolmaganlar ruhi mutloq sari ravona bo`ladilar. Navoiyning fikricha, har bir odam oshiqlik yo`lini tutib, ishq tarixiga kirib, o`zini o`limga emas, balkim vasl mayini ichishga tayyorlashi kerak. Bu dunyoning birdan- bir mazmuni ham shu, demoqchi shoir. “Sab`ai sayyor” “Xamsa” ning to`rtinchi dostoni bo`lib, ishqiy sarguzasht xarakterdadir. Bahrom-asarning bosh qahramoni; Sharqda Mars yulduzining nomi, arabchasi-Mirrix. Bahrom ko`pincha jangu jadallar, fitna-yag`molar timsoli sifatida keladi. Tarixchilar bu nomni Eronning sasoniy hukmdori Varaxran nomi bilan bog`laydilar. Bahrom birinchi bo`lib Firdavsiy “Shohnoma” sida tasvirlanadi. Nizomiy Ganjaviyning “Haft paykar”i, Xusrav Dehlaviyning “Hasht behisht” ida ham bosh timsol sifatida talqin qilingan. Navoiy o`zigacha yozilgan Bahrom haqidagi dostonlarni sinchiklab o`qib chiqqan. An`anaga ko`ra, “Sab`ai sayyor”ni oldingi dostonlardek hafif bahrida yozdi. Biroq ustozlarining hurmatlarini o`z o`rniga qo`ygan holda ularga e`tirozlar bildirdi va syujetga jiddiy o`zgarishlar kiritdi. Doston 38 bob, 5000 baytdan iborat bo`lib, asar voqealari 12-bobdan boshlangan. Yetti iqlim shohi Bahrom Moniy chizgan suratdan xitoylik savdogarning qizi Diloromni ko`rib, sevib qoladi va Xitoyning bir yillik xirojini to`lab, qizni saroyga keltiradi. Ovdagi kiyik voqeasidan keyin Diloromni qo`l-oyog`ini bog`lagan holda cho`lga tashlab keladi. O`ziga kelgandan keyin Diloromni topa olmagan shoh ayriliqdan o`zini yo`qotib qo`yadi. Uzatga beriladi. Hakimlar tavshishga tushadilar. Bahromdagi savdoiylikni daf etmoq uchun yetti iqlim shohi yetti qasr quradi. Moniy ularni yetti xil rang bilan bezaydi. Yetti iqlim shohi qizlarini Bahromga nikohlab beradilar. Shoh farmoniga ko`ra, yetti iqlim yo`lidan kelgan yetti musofir yetti kun davomida hikoyat so`zlaydi. Juma kuni oq qasrda xorazmlik musofir aytgan hikoyatda Dilorom haqida xabar bor edi. Shoh Diloromni topgandan keyin yana aysh-ishratga beriladi. Bir kun ov vaqtida eski bir botqoqlik ustiga juda ko`p qo`shin va hayvonlar jam bo`ladi. Sharros yomg`ir quyadi. Xaddan tashqari ko`p qon to`kiladi. Natijada shoh Bahromni, Diloromni, butun arkonu davlatni yer yutadi. Navoiy Bahrom timsolida oshiqlik va shohlikning bir tanga sig`masligini ko`rsatadi. Hikoyalarning berilishi va qasrlarning qurilishini ham Bahrom hayoti va taqdiri bilan mantiqan bog`lagan. Shuningdek, shoir asar voqealarini, hikoyalarni ham Xurosonu Movarounnahr bilan bog`laydi. Shahrisabz va Xorazm haqida maxsus

hikoyatlar kiritadi. Dostonning 37-bobida Navoiy tush voqeasini olib kiradi va bu bilan Husayn Boyqaroga ta`sir ko`rsatishni niyat qiladi. Shoir dostonni shunday misralar bilan yakunlaydi:

Xalqqa zebi torak ayla ani!

O`qig`ang`a muborak ayla ani!

Yetti aflokni anga yor et!

Yetti iqlim elin xaridor et!

“Saddi Iskandariy” Navoiy “Xamsa” sidagi eng yirik doston. U 89 bob va 7215 baytdan tashkil topgan. Sharqdagi mashhur siymolardan biri jahongir Iskandarga bag`ishlangan. Bu mavzuni sharq adabiyotida birinchi bo`lib, Firdavsiy qalamga olgan, so`ng Nizomiy Ganjaviy u haqda “Iskandarnoma” degan ikki qismdan iborat doston yaratdi. Xusrav Dehlaviy “Oinai Iskandariy” dostonida Iskandarning ilm-ma`rifat egasi bo`lganligiga diqqatni qaratadi. Abdurahmon Jomiyning Iskandar haqidagi dostoni “Xiradnomai Iskandariy” deb yuritiladi. Jomiy ham mavzuning axloqiy-didaktik jihatlariga katta e`tibor berdi. Iskandarning Arastudek jahoniy olim tarbiyasini ko`rganligiga diqqatni jalb qildi. Alisher Navoiyning “Saddi Iskandariy” dostoni Abdurahmon Jomiyning “Xiradnomai Iskandar” dostoniga tatabbu` tarzida yaratilgan. Iskandar haqidagi kitoblarda uning odamxo`r ya`jujlardan saqlanish uchun ulkan bir devor qurdirgani aytiladi. Bu devor Qirvon o`lkasida Qof tog`ida ekan. Bu devorning tarixan qay darajada aniq va to`g`riligi haqida bir narsa deyish qiyin. Lekin uning katta ramziy ma`nosi bor. U ezgulik va yovuzlik o`rtasidagi devor. Uni barcha xalqlar birgalashib quradilar. Navoiy shu tariqa Iskandarning jahongirlikiga emas, insonparvarligiga diqqatni tortadi. Shoirning fikricha, Iskandarda to`rt sifat-to`rt maqom mujassam. Bular: shohlik, hakimlik, valilik va nabilik. Garchi shohlik Iskandar taqdirida yozilgan bo`lsa ham bunga u chuqur bilimi, hikmat va falsafadan xabardorligi, ma`naviy-axloqiy kamoloti tufayli erishadi. Navoiy tasvirida Iskandar dunyoga dahshat solgan, qirg`inbarot janglar, talon-taroj bilan xazina to`plagan jahongir emas, balki u dunyoni hikmat bilan olib, adolat va tadbir asosida boshqarish namunasini ko`rsatgan kishi. Arastu, Aflotun kabi o`nlab ilohiy hakimlar unga maslahat berib, ilmu donish o`rgatdi va ilmni amaliyotga tatbiq etdi. Iskandar orifona suhbatlarni berilib tinglaydi,

olamga orifning basirat ko`zi bilan qarab, Oллоh sirini, uning zot va sifatini anglay boshlaydi. Xalq ham uning siymosida shohlik, hakimlik, valilik, nabilik aks etganini ko`rib turardi:

Bilib xalq shohi muzaffar oni,
Hakimu valiyu payg'ambar oni.

Asarda dunyo, molu- mulk, taxtu toj bir kunlik tashvish va g'amingga arzimaydi, degan hikmat boshdan oxir hukmron. Asar voqealarining boshlanishida berilgan darvesh maslagini qabul qilgan shahzoda hikoyasi (1-hikoyat, 1-hikmat) bilan asarning oxirida Luqmon hikoyasi bir-biriga hamohang. Luqmon ham dunyo va uning boyligi ulug' va ilohiy ma'naviyat oldida arzimastligini uqtiradi. Alisher Navoiy Sharqda mashhur bo'lgan xamsachilik an'anasini davom ettirar ekan, avvalambor, salafklarining tajribalariga tayanadi. Nizomiy Ganjaviyning "Maxzan ul-asror" dostoni ruhida "Hayrat ul-abror" asarini yaratadi. Xusrav Dehlaviyning "Xisrav va Shirin" dostonidan ilhomlanib, "Farhod va Shirin" dostonini yozadi. Xoju Kirmoniyning "Gavharnoma" siyo'lida "Layli va Majnun" dostonini, Sharqda keng tarqalgan "Bahrom Go'r" afsonasi asosida "Sab' ai sayyor" dostonini va Jomiyning "Xiradnomai Iskandariy" dostoniga tatabbu' sifatida "Saddi Iskandariy" dostonlarini yaratadi. Yana bir e'tiborli jihati shundaki, Navoiy qaysi dostonga javob yozayotgan bo'lsa o'sha asarning vaznini saqlab qolishga ham harakat qiladi. Ammo shoir har bir dostonga yangiliklar kiritadi, salafklarining ayrim kamchiliklarini tuzatadi. Masalan, "Farhod va Shirin" dostonida boshqa xamsanavislar singari Xusravni emas, Farhodni bosh obraz qilib oladi. Chunki Navoiyning fikricha Xusrav Shirin muhabbatiga munosib emas. U komil inson bo'lolmaydi, uning ishqiqi beqaror. Qolaversa, Xusravda taxt ishqiqi ham bor. Shu sababli dostonga Farhod markaziy qahramon qilib olingan.

Sanga bu teshavarlik bo'lsa matlub,
Erur Farhod hamsuhbatlig'i xo'b,-

deydi shoir. Yoki Bahrom sarguzashtlari haqida hikoya qiluvchi "Sab' ai sayyor" dostoni ham boshqa xamsanavislarining dostonlaridan tubdan farqlanadi. Bu obrazni adabiyotga dastlab Firdavsiy olib kirgan. Nizomiy va Dehlaviylar u haqida maxsus doston yaratganlar. Navoiy salafklariga cheksiz hurmatini izhor etadi, ammo ularning

dostonlaridagi syujetga keskin e`tirozini ham bildiradi va afsonaviy voqealarga jiddiy o`zgarishlar kiritadi.

1. Biri bukim yo`q anda moyai dard,

Qildilar ishq so`zidin ani fard.

Bahromning qasrlar qurishi, malikalarni keltirishi, dunyo ne`matlaridan to`ymasligining bosh sababi nimada? Nega u bunchalik beqaror? Uni boshqaradigan kuch nima? Shoirning fikricha, u ishqdan xoli qilingan. Birinchi nuqson shu.

2. Yana biri bukm anda ba`zi ish

Zohiran nomunosabat tushmish.

Bahromning 7 qasr qurib, 7 malikadan afsona eshitib, uxlashi asossiz, deydi shoir. Agar afsona aytish zarur bo`lsa, boshqa qissaxon yo`qmidi? –degan savolni qo`yadi.

Bo`yla nodon uchun yozib avsof,

Anga qilgaylar o`zlarin vassof.

Ana shunday bir nodon, haqiqiy ishqdan bexabar kishi uchun doston yaratib, o`zlari bir maddoh bo`lib qoldilar, deydi shoir. Navoiy Bahrom obraziga juda katta ma`no-mazmun yuklaydi. Uning timsolida oshiqlik va shohlikning bir tanga sig`masligini ko`rsatadi. Bahrom oshiq bo`lgach, mamlakat ishlarini tamoman unutadi:

Ishq ila shohlig` muvofiq emas

Ishq lofida shoh sodiq emas.

Qasrlarning qurilishi va hikoyalarning berilishi Bahrom hayoti va taqdiri bilan mantiqan bog`lanadi. Uchinchidan, buyuk shoir asar voqealarini, hatto hikoyalarni ham Xuroson, Movarounnahr hayoti bilan bog`lashga harakat qiladi. Bu holat “Xamsa” ning boshqa dostonlarida ham uchraydi. Masalan, “Saddi Iskandariy” da Samarqand va Hirotning bino qilinishicha alohida to`xtaydi. Navoiy o`z oldiga qo`ygan maqsadini sharaf bilan ado etdi. Shoirning “Xamsa” ni yaratish uchun ishlagan kunlari hisobga olinsa, 54 ming misralik o`lkan obida 6 oyda bitkaziladi. Olimu fuzalolar turkiydagi birinchi “Xamsa” ni zo`r olqish bilan kutib oladilar. Asar o`z davrining mashhur shoirlari e`tirofini qozonadi. Husayn Boyqaro va Abdurahmon Jomiylarning yuksak bahosi va ehtiromi bunga misoldir. Turkiy tilda “Xamsa” yaratish bilan Navoiy turkiy

til va adabiyotni jahoniy miqyosga olib chiqdi. Uning “Xamsa” sidagi dostonlar esa turkiy adabiyotda ko`plab naziralar yozilishiga sabab bo`ldi.

Xulosa: Navoiyning ijodi, buyuk merosiga extirom tarzida muhtaram yurtboshimiz tomonidan 2020 yilning 19 oktyabr kuni “Buyuk shoir va mutafakkir Alisher Navoiy tavalludining 580 yilligini keng nishonlash to’g’risida”gi qaror qabul qilindi. Ulug’ bobomiz tavalludining 580 yilligi munosabati bilan keng qamrovli chora-tadbirlar belgilanib, mamlakatimizda say-xarakatlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, bizning 1-sonli kasb-hunar maktabimizda ham hazrat Mir Alisher Navoiy tavalludining 580 yilligiga bag’ishlab navoiyxonlik tadbirlari bo’lib o’tmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Адабий мерос (Хужжат ва тадқиқотлар). – Т.: Фан, 1968.
- 2.Алишер Навоий ҳаёти ва ижоди (Альбом). – Т. 2010.
- 3.Бадриев Ф. Синфдан ташқари ишлар комил инсон тарбияси воситаси сифатида.//Адабий таълим ва ёшлар тарбияси (илмий-амалий конференция материаллари 2011 йил 28- октябрь). – Т. 2011.
- 4.Бадриев Ф., Худойбердиев А. Бадий адабиётни ўқитиш мезони.// Бадий матн таҳлили ва талқини муаммолари (Н.М.Маллаев таваллудининг 90 йиллигига бағишланган илмий-назарий конференция материаллари). – Т.2012.
- 5.Badriyev F., Xudoyberdiyev A. Adabiyot o‘qitish metodikasi. Sam. 2003.
- 6.Бадриев Ф., Худойбердиев А. Алишер Навоийнинг “Фарҳод ва Ширин” достони ҳақида// Til va adabiyot ta’limi. 2011, 8-son.
- 7.Dolimov S., Ubaydullayev H., Ahmedov Q. Adabiyot o‘qitish metodikasi.–Т.: O‘qituvchi, 1967.